Esimerkkejä Uudenmaan perinnemaisemista

Kohdekuvaukset

Kyselyiden ja kriteerien avulla Uudenmaan perinnemaisemien joukosta voitiin löytää yli kahdeksankymmentä kohdetta, joilla näyttää olevan selvä yhteys alueen varhaisimpaan asutus- ja maakäyttöhistoriaan. Maastokäynnit osoittivat, että perinnemaisemat ovat myös arkeologisesti kiinnostavia tutkimuskohteita. Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi tehtiin viidestätoista kohteesta, mutta sopivia paikkoja olisi kymmeniä. Julkaisuun on valittu kahdeksan erityyppistä perinnemaisemaa eri puolilta Uuttamaata. Kohteet ovat esittelyjärjestyksessä:

Inkoo, Bastön niityt
Pohja, Näsbyn niityt
Siuntio, Fårträskin kalliokedot
Vihti, Ryönän laitumet
Karjaa, Storgårdin haka
Kirkkonummi, Sundsin kalliokumpareet
Ruotsinpyhtää, Mjölnarbackenin keto
Sipoo, Löparön lammaslaidun

Esimerkeiksi valituista kohteista kuvaillaan niiden sijaintia ja maastoa, rannansiirtymistä, topografiaa ja maaperätekijöitä sekä suhde valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin ja merkittäviin kulttuuriympäristöihin. Kuvauksissa ei erikseen käsitellä biotooppien kasvillisuutta tai kasvilajistoa, vaan niiden osalta viitataan Uudenmaan perinnemaisemat -julkaisuun (Pykälä & Bonn 2000). Asutus- ja maankäyttöhistorian esittelyssä on keskitytty kohteiden esi- ja varhaishistoriaan sekä vanhimman historiallisen kartan informaatioon. Inventoinnin maastohavainnot on esitelty omana kokonaisuutenaan. Lopuksi kustakin kohteesta esitetään lyhyt tulkinta, jossa arvioidaan kohteiden arkeologista tutkimuspotentiaalia ja asutushistoriallista merkitystä.

Kohdekuvauksiin sisältyvät suurimittakaavaiset kartat, joissa kuvataan arkeologiset havainnot ja historiallinen maankäyttö suurimittakaavaisen tiluskartan perusteella. Neljä kohdetta on esitelty ortoilmakuvapohjalla, neljä peruskarttapohjaa (PerusCD) käyttäen. Myös kuvat alkuperäisistä historiallisista kartoista on liitetty mukaan.

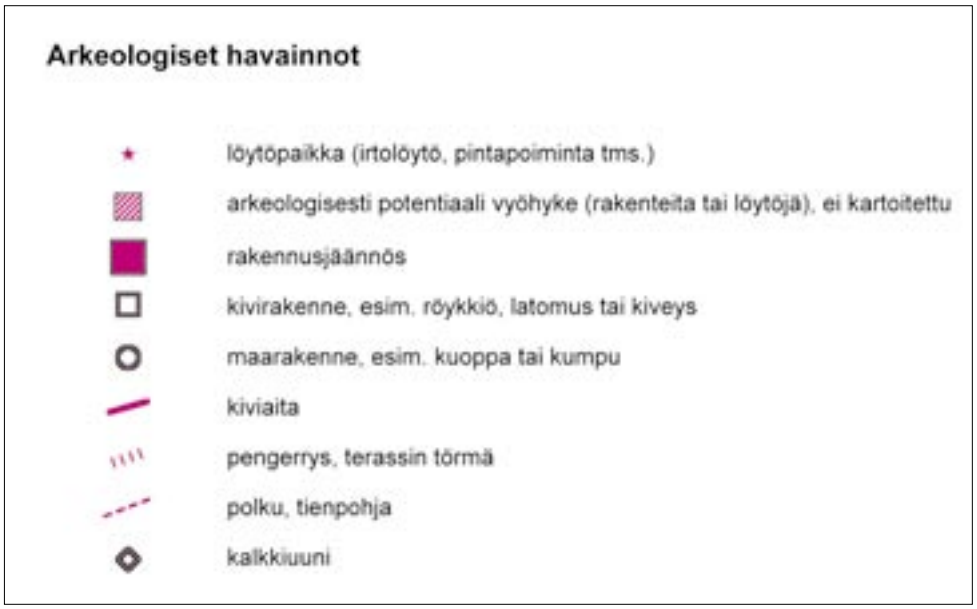

Kohdekuvausten kartoissa käytettyjen merkkien selitykset.

32 Inkoon Bastö on yksi parhaiten säilyneitä saaristotiloja. Rakennukset, pihapiiri ja lähiniityt muodostavat arvokkaan perinnemaiseman. Saarelta on tavattu myös hullukaali, nurmilaukka ja sikoangervo, jotka viittaavat varhaiseen asutukseen. Arkeologisia tutkimuksia alueella ei ole tehty.

Inkoo, Bastön niityt – hyvin säilynyt saaristotila

Maisemamaakunta: Suomenlahden rannikkoseutu
Valuma-alue/merialue: Siuntion–Inkoon merialue
Pinta-ala (ha): 3.5
Arvoluokka: V
Perinnemaisematyypit: **kallioketo**, niitty, keto

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Inkoon ulkosaaristossa Orslandetin kaakkoispuolella., Barösundista 5 kilometriä kaakkoon. Maisema on rikkonaista sisäsaaristoa. Bastö on melko pieni saari, jonka maastoa hallitsevat enimmäkseen mänty- tai sekametsää kasvavat, soisten painanteiden reunustamat kalliomoreenikohoumat. Matalan saaren korkeimmat kohdat nousevat keskimäärin vain 10 metriä meren pinnan yläpuolelle ja maisema on vielä keskiajalla ollut varsin rikkonaista. Bastön tila sijaitsee saaren lounaisosassa, jossa on kymmenkunta rakennusta pihapiireineen sekä niitä ympäröivät kedot ja niityt. Bastö sisältyy Barösundin (Inkoon läntinen) saariston valtakunnallisesti merkittävään kulttuurihistorialliseen ympäristöön (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993).

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Saaresta ei tunneta muinaisjäännöksiä tai arkeologisia löytöjä. Bastön (Gåsans, Gåsas) tilalla on 1500-luvun lähteiden mukaan ollut useita taloja, mutta 1600-luvulla enää yksi tai kaksi (Brenner 1936). Bastön tilaan on Bylandetin pääsaaren lisäksi kuulunut myös muita Barösundin itäisiä saaria. Kokonaisuutta pidetään yhtenä parhaiten säilyneistä saaristotiloista Uudellamaalla (Härö 1993). Rakennusten ja intensiivisen maankäytön rajaama alue on säilynyt lähes samanlaisena kuin se on merkitty 1783 tiluskarttaan[16]. Rakennukset on sijoitettu saaren eteläosaan muinaisen merenlahden reunamilla kohoaville kalliokumpareille.

Keskiajalla kallioiden väliin on jäänyt suojaisa poukama, jonka pohjukassa on ollut niityksi sopivaa kosteikkoa. Myöhemmin sitä on käytetty myös laitumena. Viljelyyn on raivattu pieniä peltotilkkuja sekä rakennusryhmän tuntumasta että siitä 200 metriä koilliseen olevasta pohjukasta, joka on nykyisin pääasiassa niittynä ja lammaslaitumena. Myös saaren koillisosaan on merkitty pieni peltotilkku. Kartan 1783 selityksen mukaan Bylandetilla kasvaa havupuuston ohella tammea. Kaikki viljelyyn ja laidunnukseen kelpaava maa on otettu käyttöön ja karjanlaitumia pidetään melko edullisina.

Perinnemaisemarajaukseen sisältyy 6 osa-aluetta, jotka kattavat lähes kokonaan tilan rakennetun ympäristön ja intensiivisen maankäytön vyöhykkeet. Inventoinnissa on todettu useita arkeofyyteiksi tulkittuja lajeja. Päärakennusta ympäröivältä kallioiselta kedolta (osa-alue 1) tunnetaan mm. nurmilaukka (*Allium oleraceum*) sekä hullukaali (*Hyoscyamus niger*) – kyseessä on ainoa perinnemaisemainventointien havainto hullukaalista Uudeltamaalta. Päärakennuksen itäpuoliselta niityltä (osa-alue 2) on mainittu muun muassa nurmilaukka (*Allium oleraceum*) ja sikoangervo (*Filipendula vulgaris*).[17] Pihapiirin pohjoispuolinen niitty (osa-alue 4) on 1700-luvun kartan mukaan peltoa, joka ei ole ollut viljelyksessä enää 1950-luvun jälkeen.

[16] Bastön tilukset on merkitty myös 1651–1652 ajoittuvaan Hans Hanssonin karttaan, ks. esim. Alenius ja muut 2004.
[17] Maanomistajan mukaan sikoangervoa on todettu myös tammilehdon alueella (osa-alue 4).

33 Inkoo Bastö, tiluskartta 1783. Saarella on yksi talo. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B12 4/1-2).

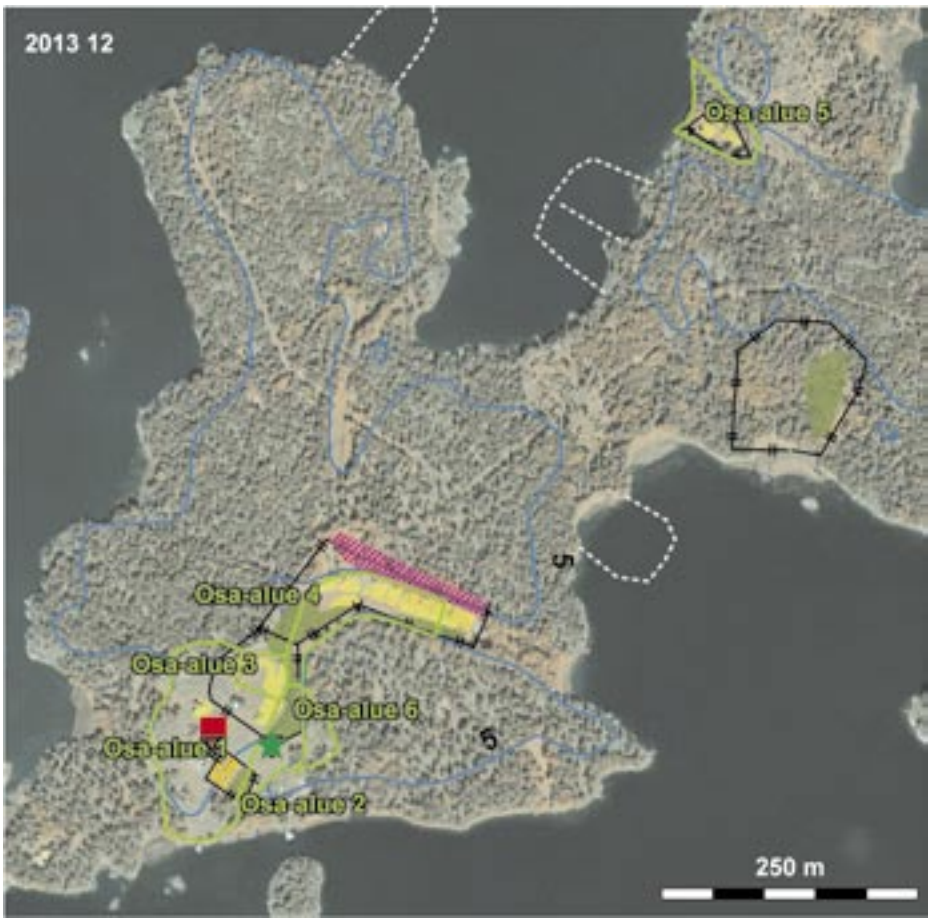

34 Inkoo Bastön niityt. Asutus ja maankäyttö 1783 tiluskartan perusteella. Maankäyttö on säilynyt lähes sellaisenaan vuosisatojen ajan. Pihapiirin pohjoispuolella sijaitsee tammimetsikön alue (osa-alue 4), jossa erottuu erilaisia kivirakennelmia. Merkkien selitykset sivulla 62.

35 Bastön tammiin on kiinnitetty huomiota jo 1700-luvulla. Metsikössä voi erottaa myös menneestä maankäytöstä muistuttavia raivausjäännöksiä.

Niityn reunassa kasvaa vanhaa tammilehtoa. Perinnemaisemaksi rajattu alue on suureksi osaksi avointa ja sitä on hoidettu niittämällä ja lampaita laiduntamalla. Niittynä oleva osa-alue 5 sijoittuu saaren koillisosaan ja rajautuu täsmälleen samalle kohdalle kuin 1783 kartan peltokuvio.

Inventointi ja tulkinta

Saarella ei tiettävästi ole aiemmin tehty arkeologisia tutkimuksia ja inventoinnissa 2003 haluttiin saada yleiskuva alueen tutkimuspotentiaalista ja säilyneisyydestä. Maastohavaintojen perusteella intensiivisin maankäyttö on rajautunut tilan pihapiiriin ja siitä koilliseen jatkuvan notkon länsi- ja pohjoisreunamille. Pohjoisemman asuinrakennuksen ympäristö (osa-alue 1 ja 3) sekä pohjoisosan vanhaa peltolohkoa reunustavat alueet (osa-alue 4), joissa todettiin useita rakennelmia ja vanhan maankäytön merkkejä. Havaintoja ei tässä yhteydessä tutkittu tarkemmin, mutta niiden perusteella alueella olisi perusteltua suorittaa jatkotutkimuksia.

Inventoinnin ja kartta-analyysin perusteella Bastön alue on erittäin hyvin säilynyt kokonaisuus. Topografian ja maaperän mukaan 1783 kartan maankäyttö saattaa kuvastaa huomattavasti vanhempaa, ehkä jo 1500-luvun tilannetta. Nykyinen, ehjänä säilynyt tilakokonaisuus heijastaakin todennäköisesti vuosisatoja kestänyttä pysyvyyttä rakennusten ja maankäytön sijoittelussa. Rakennuksiin tai maankäyttöön viittaavia jäännöksiä on mahdollisesti sijainnut tilakeskuksen pohjoispuolisen tammilehdon alueella Jäännökset ja arkeofyytit kertovat suuresta arkeologisesta potentiaalista. Bastö liittyy myös läheisesti Orslandetiin, jonka siitepölytutkimuksissa vakiintuneen viljelyn ja laidunnuksen ja sen seurauksen maiseman avoimuuden merkit alkavat jo 600-luvun lopulla ja jatkuvat katkeamattomina historialliselle ajalle saakka (Alenius ja muut 2004).

36 Näsbyn niittyjen maisema on säilynyt vielä avoimena, vaikka laidunnus on lopetettu. Valtakunnallisesti arvokkaan perinnemaiseman ja varhaisen kaupankäynnin muistomerkin hoito on jo aloitettu.

Pohja, Näsbyn niityt – markkinapaikka Pohjanpitäjänlahdella

Maisemamaakunta: Suomenlahden rannikkoseutu
Valuma-alue/merialue: Suomenlahden rannikkoalue
Pinta-ala (ha): 4.8
Arvoluokka: V
Perinnemaisematyypit: merenrantaniitty, **niitty, keto**, kallioketo

Sijainti ja maasto

Näsbyn niityt sijaitsevat Pohjanpitäjänlahden luoteisrannalla, noin kilometrin Pohjan keskustasta lounaaseen. Kallioperän halkeamaan muodostunut ja pääasiassa kallio-moreenimaiden reunustama merenlahti on kivikaudella työntynyt vuonomaisena sisämaahan. Pohjukka on vielä pronssi- ja rautakaudella ollut monien pitkänomaisten lahtien ja salmien rikkomaa. Keskiajalla Näsbyn niittyjen kohdalla on jo erottunut matalien lahtien ympäröimä, etelään pistävä kapeahko niemi. Niemen lounaispuolella avautuvan muinaisen lahden pohjukkaan on jäänyt pieni allas, joka on nykyisinkin kosteikkoa.

Alueella on kaksi hienojakoisten peltojen reunustamaa kallioketo- ja niittykumparetta (osa-alue 1), joiden lounais- ja kaakkoispuolella avautuu matalaa merenrantaniittyä (osa-alue 2 ja 3). Kumpareita on laidunnettu vielä parikymmentä vuotta sitten, ja ne ovat säilyneet rakentamattomina ja melko avoimina. Paikalta on laaja näkymä erityisesti Pohjanpitäjänlahdelle. Pohjanpitäjänlahden alue sisältyy valtakunnallisesti arvokkaaseen maisemaalueeseen (Fiskars-Antskog ja Pohjanpitäjänlahti). Merenrantaniityt kuuluvat valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan.

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Pohjanpitäjänlahdelta rannoilta tunnetaan runsaasti merkkejä esihistoriallisesta asutuksesta. Näsbyn niittyjen lähimmät muinaisjäännökset ovat korkeille kallioille rakennettuja röykkiöitä, jotka ovat rakenteen ja sijainnin perusteella pronssikautisia. Pohjanpitäjänlahden kaakkoispuolelta, muutama kilometri niityiltä kaakkoon, tunnetaan poikkeuksellisen laaja, useista kohteista muodostuva Sjösängin ja Permortanin muinaisjäännöskeskittymä, joka tutkimusten ja löytöjen perusteella ajoittuu pronssikauden lopulle tai rautakauden alkuun.

Kuninkaan kartastossa (Alanen & Kepsu 1989) 1700-luvun lopulla alue esiintyy nimellä Forssnabsudden, ja suuremman mäen laelle on merkitty useita rakennuksia. Tiluskartassa 1791 alue kuuluu lähes kokonaan Diekenkullan tilan omistuksiin. Suuremman kumpareen länsipuolinen pelto ja rannassa kohoavan pienemmän kumpareen itäosa on kuulunut Näsbyn kuninkaankartanolle. Paikan viljelykset on nimetty Uddnäsin torpan mukaan, johon suuremmalle kumpareelle merkityt rakennuksetkin ilmeisesti kuuluvat. Kartan mukaan mäkeä reunustavien peltojen ja niittyjen pohjoispuolisella tasamaalla (Uddnässlätten) on kasvanut lehtimetsää.

Tiluskartassa on yhteisomistuksessa oleva pienempi kumpare, joka on merkitty markkinapaikaksi. Kumpareiden länsipuolelle lahden itärannalle on merkitty kaivo. Markkinapaikka on yhdistetty 1660-luvun kirjalliseen mainintaan Pohjassa pidetyistä markkinoista (von Koskull 1966). Paikkaa ei kuitenkaan ole tutkittu eikä sen historiaa tunneta

37 Pohjanpitäjänlahden markkinapaikalle on nykyisinkin helppo rantautua.

tarkemmin. Alueella on vielä 1800-luvun lopulla ollut asutusta, sillä 1872 senaatinkartassa suuremmalla kumpareella on kaksi asuinrakennusta ja useita ulkorakennuksia. Myös markkinapaikan länsipuolelle on merkitty ulkorakennus.

Inventointi ja tulkinta

Maastotarkastuksen perusteella Näsbyn niityillä on säilynyt monenlaisia maankäytön merkkejä, joista osa voidaan jäljittää 1791 tiluskartan avulla ja osa vaikuttaa selvästi myöhemmiltä. Tiluskarttaan saarekkeen keskiosaan merkityt Uddnäsin torpan maankäyttökuviot, polut ja rakennuksenpaikat erottuvat vieläkin selvästi maastossa. Vanhimmat peltolohkot kumpareen molemmin puolin ovat edelleen avoimia ja maatalouskäytössä.

Suuremman kumpareen eteläpään lounaisrinteessä näkyy vallimaista terassia ja itäpuoliskossa useita pyöreähköjä kuopanteita, painanteita tai kohoumia ja joitakin kiveyksiä. Itäosan kuopanteista ainakin osa on kellarin jäännöksiä, sillä ne on vuorattu kivillä. Joissakin näkyy myös tiiliä. Mäen etelä- ja kaakkoisosissa erottuvat rakennuksenperustukset liittyvät todennäköisimmin 1872 senaatinkartassa kuvattuun tai sitä myöhempään toimintaan. Eteläpään polun länsireunassa on kalliokedon kohdalla maantasaista kiveystä, josta ei koepistoissa kuitenkaan todettu mitään erityistä. Kiveyksen ja lounaisreunan pengerrysten tarkoitus ja ikä jäi epäselväksi ja niitä olisi tutkittava lisää.

Rannassa olevan pienemmän kumpareella, kartan 1791 markkinapaikalla, erottui joitakin kuoppia muistoina 1900-luvun maankäytöstä. Saarekkeen heinittynyttä lakea tutkittiin muutamin lapionpistoin, mutta mitään mitään merkkiä ihmisen varhaisesta toiminnasta ei havaittu. Asutushistoriallisten lähteiden perusteella kumpare liittyy kiinteästi pitäjäläisten kaupankäyntiin ja sen säilyminen rakentamattomana ja avoimena olisi ehdottomasti turvattava. Markkinapaikka vaikuttaa hyvin säilyneeltä ja sitä voidaan asiakirjamainintojenkin nojalla perustellusti pitää historiallisen ajan muinaisjäännöksenä. Paikan käyttöä on selvitettävä arkeologisin tutkimuksin. Näsbyn niitty- ja ketokumpareet ovat vielä melko avoimia, mutta niiden umpeenkasvu on paikoin edennyt jo

38 Pohjan Näsbyn ja Diekenkullan tiluksia 1791 Pohjanpitäjänlahden rannalla. Näsbyn niittyjen suuremman kumpareen laella numeroilla 13 ja 29 olevat rakennukset ja lohkot kuuluvat Uddnäsin torppaan. Numerolla 69 merkitty pienempi kumpare rannassa on selityksen mukaan markkinapaikka (marknadsplats) ja talojen yhteisomistuksessa. Numeron 68 kohdalla on kaivo. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B41a 15/2-3).

39 Pohja Näsbyn niityt. Asutus ja maankäyttö 1791 tiluskartan mukaan. Suuremmalla kumpareella (osa-alue 2) sijainnut Uddnäsin torpan paikka on hävinnyt. Kumpareita reunustaneet metsiköt ja alavat rantaniityt on suureksi osaksi raivattu pelloiksi. Rannassa kohoava pienempi kumpare, markkinapaikka, on säilynyt rakentamattomana. Merkkien selitykset sivulla 62.

40 Pohja Näsbyn niityt. Suuremmalla kumpareella (osa-alue 2) erottuvat edelleen Uddnäsin torpan rakennusten perustukset. Mäellä on myös 1800-luvun asutusjäännöksiä ja vanhoja perunakuoppia. Markkinapaikalla (osa-alue 1) ei näy maanpinnalle erottuvia rakenteita, mutta asiakirjalähteiden perusteella se on voinut olla käytössä jo 1600-luvulla.

pitkälle. Perinnemaiseman hoito olisi myös asutushistoriallisen merkityksen vuoksi erittäin tärkeää. Markkinapaikka (osa-alue 1) on arvioitu erittäin edustavaksi ja runsaslajiseksi tuoreeksi pienruohoniityksi.

Maantieltä johtaa suuremmalle kumpareelle johtaa tie, josta jatkuu polku pienemmän kalliokumpareen eteläreunassa olevalle venelaiturille. Alue on paikkakuntalaisten hyvin tuntema ja ahkerassa käytössä. Paikka on helppo saavuttaa sekä maantieltä että vesiltä ja sopisi pienimuotoiseen käyttöön tarkoitetuksi tutustumiskohteeksi. Käytön suunnittelussa on otettava huomioon, että rannat kuuluvat suojeluohjelmaan ja markkinapaikka on muinaisjäännöksenä rauhoitettu. Näsbyn niityt kuuluvat Suomen ympäristökeskuksen Ketojen uhanalainen lajisto ja optimaalinen hoito- projektin tutkimuskohteisiin.

41 Siuntion Fårträskin kalliokedot sijaitsevat metsäselänteen reunassa, mutta liittyvät asutushistoriallisesti vasemmalla kohoavan Gammelbyn kylätontin tiluksiin. Kalkkivaikutteisella kalliokedolla kasvaa tiheää pähkinälehtoa ja muun muassa nurmilaukka. Uudenmaan ympäristönsuojelupiiri on aloittanut alueen hoidon, jossa on paljastettu myös viljelyhistoriallisia jäännöksiä.

Siuntio, Fårträskin kalliokedot – maisema ja kulttuuriympäristö

Maisemamaakunta: Eteläinen viljelyseutu
Valuma-alue/merialue: Siuntionjoki
Pinta-ala (ha): 1.9
Arvoluokka: M-
Perinnemaisematyypit: **kallioketo**, muu

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Kirkkojoen eli Kyrkån laakson koillisrinteessä, Gårdskullan tilalta runsas kilometri länsiluoteeseen, pienen Fårträskin lammen lounaispuolella kohoavan kallion reunassa. Maasto on osittain metsäistä kalkkikallio- ja moreenirinnettä, joka viettää jyrkästi lounaaseen. Rinteen yläosa on melko paljasta kalliomaastoa, alarinne nuorta sekametsää, osittain istutusmetsää, jota on hakattu äskettäin. Kallion juuressa rinne viettää terassimaisesti, ja sen maaperä on hiesun ja savensekaista moreenia. Metsärinteen alapuolella avautuvat Kirkkojoen laakson peltoaukeat, jotka ovat pääasiassa savea, kumpareiden reunoissa myös hiesua. Meri on ulottunut seudulle kapeana lahtena vielä pronssikaudella. Fårträskin kallioiden laelta on laaja näkymä Kirkkojoen laaksoon erityisesti luoteeseen yläjuoksun suuntaan. Alue kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen Degerbyn-Pikkalanjoen-Palojoen maisema-alueeseen sekä valtakunnallisesti merkittävään kulttuurihistorialliseen ympäristöön (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, Suitian kartano ja kulttuurimaisema). Kalliokedolta on tavattu nurmilaukka (*Allium oleraceum*).

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Kirkkojoen laaksossa on runsaasti merkkejä esihistoriallisesta asutuksesta, erityisesti pronssi- ja rautakaudelta. Fårträskin kallioiden laelta, perinnemaisema-alueesta 100–150 m koilliseen on todettu kolme mahdollisesti rautakautiseksi ajoitettua kiviröykkiötä (Siuntio Fårträsket 1 ja 2). Jäännöksiä ei ole tutkittu, mutta sijainnin ja tekotavan perusteella ne voivat olla jo pronssikautisia. Merkkejä asuinpaikoista ei ole löydetty.

Perinnemaisemarajauksen länsipuolella kohoaa matala, peltojen reunustama kumpare, jolla on sijainnut Gammelbyn kylätontti. Gammelbyssä on 1500-luvun lähteiden mukaan ollut viisi taloa. Kylä on kuulunut 1500-luvun lopulta 1800-luvun

42 Siuntio Gammelby, tiluskartta 1756. Kylätontti peltojen ympäröimällä kumpareella, rinteessä sotilastorppa. Kirjaimien selitykset: C Byåkern, D Storåkern, E Nyåkern, F Myllykalima, H Storängen, K7 Soldatåkern, K8 Tappokyan, L Koppeli. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B44 16/1).

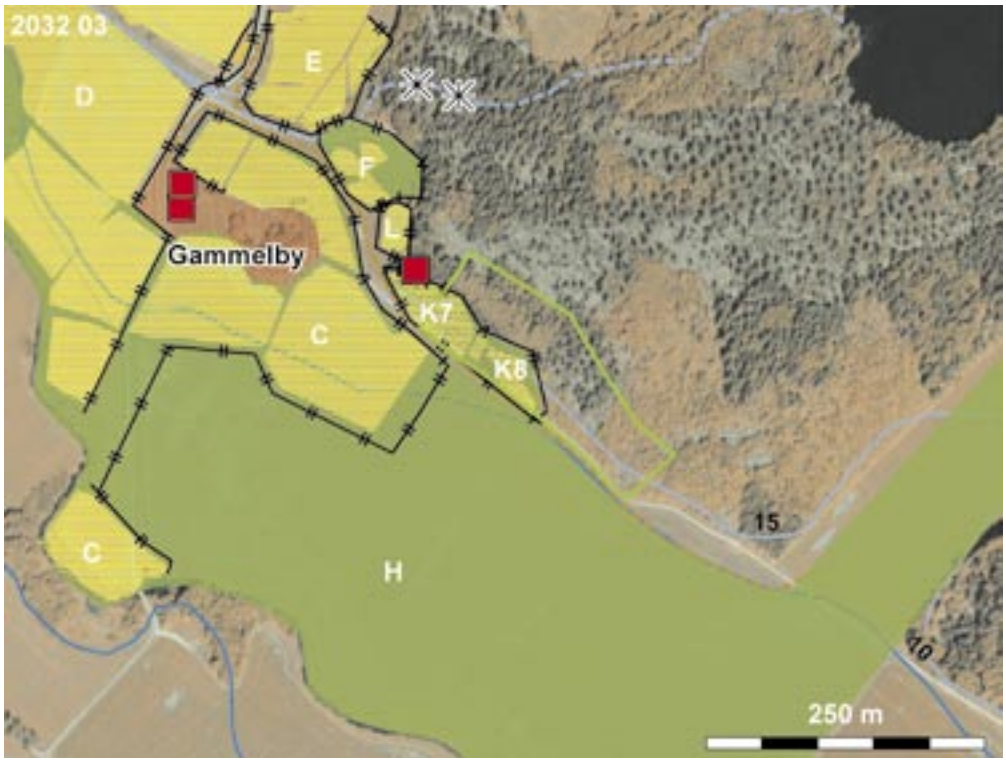

43 Siuntio Fårträskin kalliokedot. Asutus ja maankäyttö 1756 tiluskartan mukaan. Sotilastorppa on hävinnyt ja ympäröivät peltokappaleet on jätetty metsittymään. Perinnemaisemarajaus ulottuu tilusten kaakkoispäähän. Laakson laajat niittyalueet on raivattu pelloiksi 1800-luvulla ja Gammelbyn kylätontti on autioitunut 1900-luvun alkuun mennessä. Kirjaimien selitykset ks. kuva 42. Merkkien selitykset sivulla 62.

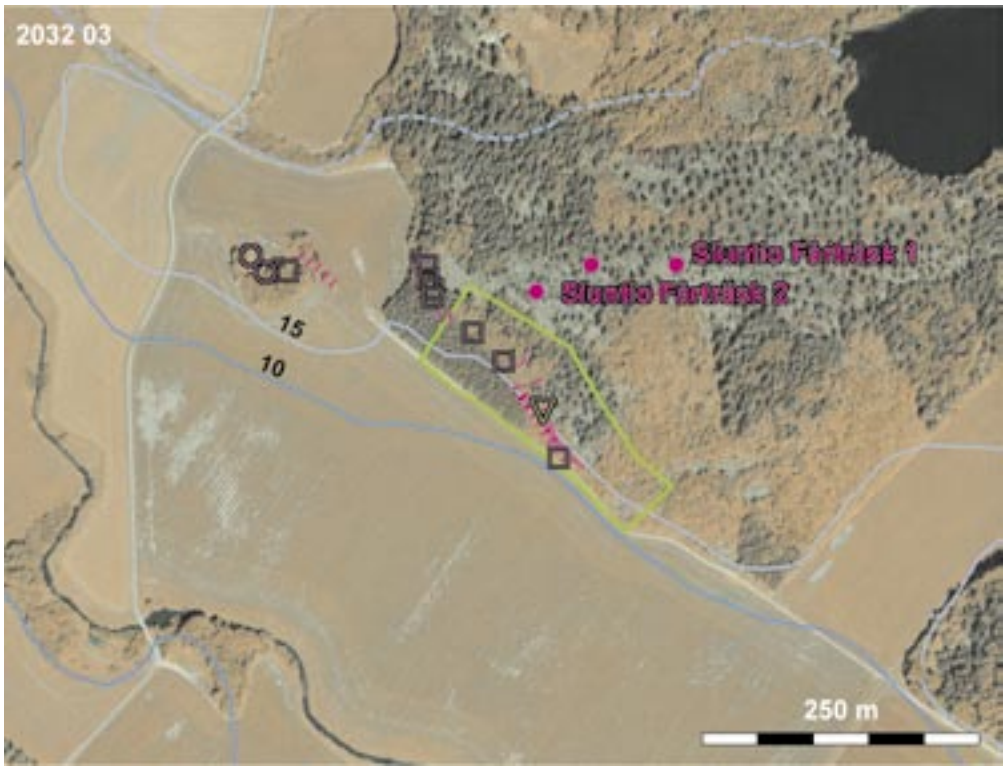

44 Siuntio Fårträskin kalliokedot. Arkeologiset havainnot. Sotilastorpan perustukset erottuvat edelleen pienellä tasanteella. Rinteissä erottuu vanhoja peltokappaleita, kivipengerryksiä ja rakennelmia. Jäännöksiä ei ole tutkittu, mutta ne liittyvät paikan varhaisimpaan raivaukseen. Alueella on saattanut olla asutusta jo kolme tuhatta vuotta sitten, sillä kallion laelta tunnetaan kolme pronssi- tai rautakautista röykkiötä.

45 Ihminen on muokannut Fårträskin kallioketojen ympäristöä jo pronssikaudella. Kallion laelle rakennetuilta röykkiöiltä näkee kauas laaksoon.

alkuun Suitian kartanon alaisuuteen (Brenner 1953, 1954 ja 1964). Kartassa 1756 tontilla sijaitsevat talot Härkä ja Seppä. Kylätontin kaakkoispuoliset peltokappaleet ovat 1700-luvun karttojen mukaan ulottuneet myös perinnemaiseman rajauksen sisälle. Peltokappaleitten luoteispäähän on merkitty myös sotilastorppa, jonka viereisen pellon nimi on Soldatåker. Senaatinkartan 1872 mukaan ainakin kylätontilla on vielä ollut joitakin ulkorakennuksia. Rakennukset ovat hävinneet 1900-luvulle tultaessa, ja alue on jäänyt autioksi. Perinnebiotooppi liittyy maankäyttöhistorialtaan kiinteästi kylän rintamaihin.

Inventointi ja tulkinta

Perinnemaiseman alueelta ja sen lähiympäristössä näkyy useita merkkejä pitkäaikaisesta maankäytöstä. Vanhimpiin asutuksen muistoihin kuuluvat kallion laella sijaitsevat röykkiöt. Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikkö on poistanut röykkiöiden päältä puustoa, minkä ansiosta jäännökset näkyvästi melko selvästi maastossa. Röykkiöihin liittyvän asutuksen sijainti on epäselvä, mutta varhaista maankäyttöä ajatellen lähin sovelias maasto on kallioiden länsipuolisella peltoaukealla vanhan kylätontin ympäristössä. Tällä alueella maaperä on helposti muokattavaa ja topografia tasaista tai loivasti kumpuilevaa. Peltojen tarkastuksessa ei kuitenkaan havaittu mitään erityistä.

Kylätontilla havaittiin tarkastuksessa runsaasti erilaisia kiveyksiä ja kuoppia, joista suurin osa liittynee rakennuksenperustuksiin ja tulisijoihin. Pellon pinnassa ja joissakin rakennelmissa erottui tiiltä ja palanutta savea. Erityisesti tontin luoteispäässä erottui pellonpinnassa asuinpaikkalöytöjä, lähinnä palanutta savea ja tiiltä. Karttojen mukaan rakennuksista suurin osa 1700- ja 1800-lukujen rakennuksista on ollut tällä alueella. Tontin keskiosassa maastossa näkyi lukuisia kuoppia ja kasoja. Havaintojen perusteella tonttimaa vaikutti varsin rikkonaiselta, ja myöhempi maankäyttö on ilmeisesti ainakin paikoin sekoittanut pahasti vanhimpia kerrostumia. Alue on käyttämättömänä kasvamassa vähitellen umpeen ja metsittymässä. Asutushistoriallisen merkityksen arvioimiseksi ja säilyneisyyden selvittämiseksi paikkaa olisi vielä tutkittava tarkemmin.

Perinnemaisemarajauksen kohdalla kallion alapuolisessa rinteessä erottui runsaasti raivauksen ja maanmuokkauksen merkkejä. Kalliojuurta myötäili kivi- ja maapengerryksiä sekä pieniä, matalia kiveyksiä kasoina ja rivimäisinä muodostelmina. Alueen maaperässä näkyi myös tulenpidon merkkejä. Istutuskuusta kasvava luoteisnurkka on muokattu tehokkaasti 1900-luvun aikana, eikä sen alueella todettu mitään merkkiä vanhemmasta maankäytöstä.

Perinnemaiseman hoito on aloitettu 2003 (Uudenmaan perinnemaisemien hoitoprojekti). Raivauksen ansiosta alueen tarkempi kartoitus on tulevaisuudessa mahdollista, mikä saattaa olla tarpeellistakin hoidon suunnittelun tukena. Maastotarkastuksen perusteella erityisesti rinteen yläosissa ja perinnemaisemarajauksen kaakkoisosassa saattaa olla säilynyt varhaisen maankäytön merkkejä. Kohde on hyvä esimerkki kokonaisuudesta, joka sisältää perinnebiotoopin lisäksi muinaisjäännöksiä ja ainakin keskiaikaan palautuvan kylätontin. Aluetta voidaankin pitää ympäristöltään ja maisemaltaan hyvin säilyneenä ja ehjänä kokonaisuutena sekä arkeologisesti ja historiallisesti erittäin kiinnostavana kohteena.

46 Vihti Ryönän laitumet. Vanjoen Skotin ja Ryönän talot ovat sijainneet 1800-luvulle saakka etualalla erottuvalla kumpareella. Paikalla on tehty arkeologisia kaivauksia 1987. Laidunnus pitää maiseman ja muinaisjäännöksen avoimena.

Vihti, Ryönän laitumet – sisämaan jokilaakson kylähistoriaa

Maisemamaakunta: Kiskon-Vihdin järviseutu
Valuma-alue/merialue: Karjaanjoki
Pinta-ala (ha): 26.8
Arvoluokka: V
Perinnemaisematyypit: metsälaidun, haka, **niitty**, kallioketo

Sijainti ja maasto

Ryönän laitumet sijaitsevat Karjaanjokeen kuuluvan Vanjoen länsirannalla, noin 8 kilometriä Vihdin kirkolta länsiluoteeseen. Vanjoki on muinaista merenlahtea, jonka vaiheista erottuvat erityisesti Ancylusjärven korkein ranta (70 m mpy) sekä myöhemmän Litorinameren rantatörmät (40 m mpy) noin kahdeksan metriä nykyistä joen pintaa (32 m mpy) korkeammalla (Forsius-Nummela 1994). Merivaihe on päättynyt Hiidenveden ja Lohjanjärven kuroutuessa järveksi kivikaudella. Alueen maisema on metsäisten moreeniselänteiden reunustamaa etelä–pohjoissuuntaista savikkolaaksoa, joka viettää loivasti kumpuillen tai terassimaisesti kohti jokea. Rinteiden yläosissa maaperän pintakerrokset ovat pääasiassa hiesua, jotka ovat enimmäkseen viljelykäytössä. Viljelyalueet rajautuvat Ancylusjärven korkeimpaan rantaan. Rinteiltä on avoimet ja laajat näkymät pitkin jokilaaksoa.

Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittävään kulttuurihistorialliseen ympäristöön (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, Vanjärven kulttuurimaisema). Vanjokilaakso on myös maakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Valtakunnallisesti arvokas perinnebiotooppi on laaja ja jakautuu yhdeksään osa-alueeseen. Kuvauksessa käsitellään ainoastaan rajauksen lounaispäässä sijaitsevia kallioketoa ja hakaa (osa-alueet 3 ja 4).

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Vanjoen ympäristön vanhimmasta asutuksesta kertovat kivikautiset asuinpaikat, joista lähin (Vihti Ryönä) sijaitsee perinnebiotooppirajauksen ja joen välisellä pellolla, Litorina-vaiheeseen ajoitetun rantaterassin (40 m mpy) päällä. Rautakautisia muinaisjäännöksiä ei ole todettu, mutta ajanjakson asutukseen viittaa Vanjoen itäpuolella sijaitsevan Jokikunnaan Pakaselan Kalmoonmäestä talteen saatu pronssinen rannerengas. Läheisestä Ryönänsuosta tehdyn asutushistoriallisen siitepölytutkimuksen (Vuorela 1999) mukaan ensimmäiset merkit viljelystä ajoittuvat yli 2500 vuoden taakse. Pysyvä peltoviljely olisi kuitenkin alkanut alueella vasta myöhäiskeskiajalla, 1300–1400-luvuilla.

Alue kuuluu Vanjoen kylään, jonka 4 tai 5 taloa ovat olleet ehkä jo 1500-luvulla kahdella tontilla (Fewster 1987). Vuoden 1774 isojakokartan mukaan pohjoisempi tontti ja siihen kuuluvat Skotti ja Ryönä ovat sijainneet alhaalla jokivarressa, ympäristöstään melko selvästi erottuvalla matalalla kumpareella, eteläisempi Karppi ja Karva hieman ylempänä rinteessä. Skotin ja Ryönän tonttimaan ohi on kulkenut jokivartta myötäilevä rantatie sekä siihen ylhäältä rinteestä risteävä polku. Ryönä on 1800-luvun alkupuolella siirretty 700 m pohjoiskoilliseen nykyiselle paikalleen maantien varteen. Skottikin on siirretty ylemmäs mäkeen, mutta sen päärakennus on hävitetty 1960-luvun alussa ja paikka on nykyisin autiona. Vanhalla tonttimaalla

47 Ryönän laitumet liittyvät Vanjoen kylän Ryönän ja Skotin tiluksiin. Vanjoen isojakokartta 1773. Ryönän (1) ja Skotin (2) talot ovat joen rannassa, Karppi (3) ja Karva (4) ylempänä rinteessä. Ryönän laitumet sijoittuvat tonttimaan luoteispuolella kohoaville kallioille. Rannassa on ollut riihi. Kirjaimien selitykset: A Klinkupacka, B Kurkin Oja, C Aronmurut, D Plantumaanalusta, E Welipeldo, a [?]peldo, z ja j Kujansun peldo, ö Kuckupeldo. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (B53 7/1-3).

on ollut lato vielä 1900-luvulla, mutta sen jälkeen alue on jätetty avoimeksi laitumeksi ja pelloksi.

Rantatie on sittemmin muokattu, mutta osittain tilustienä käytetty polku erottuu maastossa edelleen. Tonttimaalla on tehty tonttimaan laajuuden ja säilyneisyyden selvittämiseksi kaivauksia 1987, jolloin paikalta tavattiin asutuksen merkkejä keskiajalta 1900-luvulle. Tontilta on myös löydetty todennäköisesti porraskivenä käytetty lohkare, johon on hakattu ihmiskuvio. Se tulkittu pahantorjuntaan tarkoitetuksi merkiksi, ja on todennäköisimmin peräisin historialliselta ajalta. Pellolta tavattujen löytöjen perusteella on arveltu, että asutusta olisi ollut myös tontin luoteispuolisessa peltorinteessä. Esihistoriallisesta asutuksesta kaivauksissa ei ole todettu merkkejä. Tonttimaalta noin 700 metriä koilliseen jokivarresta tunnetaan lisäksi 1600-luvun hautamuistokivi, ns. Ristinkivi, joka on merkitty jo 1774 karttaan.

Inventointi ja tulkinta

Ryönän ja Skotin tonttimaa sijaitsee perinnemaisemarajauksen osa-alueiden 3 ja 4 eteläpuolella. Kallioketo ja hakamaat ovat keskiajalla todennäköisesti muodostaneet talojen lähimmät laitumet. Myöhemmin ne ovat olleet rinteeseen siirrettyjen talojen pihapiiriä. Avoimella kalliokedolla ja harvahkoa sekapuustoa kasvavassa haassa erottuu lukuisia rakennusjäännöksiä, joista useimmat ajoittuvat rakennustavasta päätellen 1800- ja 1900-luvuille. Rakennusryhmää ympäröi vanha piha sekä sitä reunustavia vanhoja peltokappaleita ja kulkureittejä. Isojakokarttaan merkitty polkutie näkyy edelleen selvästi maastossa topografiaa myötäilevänä urana, ja saattaa palautua jo keskiaikaan. Mäen harjannetta noudattelevan osa-alueen 4 kaakkoisreunassa on useita tasanteita ja siellä täällä maanpinnassa näkyvää kiveystä. Tonttimaan pohjoispuolelta virtaa rinteestä jokeen laskeva puro, joka on merkitty myös 1700-luvun karttaan. Tarkastuksissa kiveyksistä ei ole tavattu mitään merkkiä muinaisjäännöksistä, mutta aluetta olisi tutkittava tarkemmin.

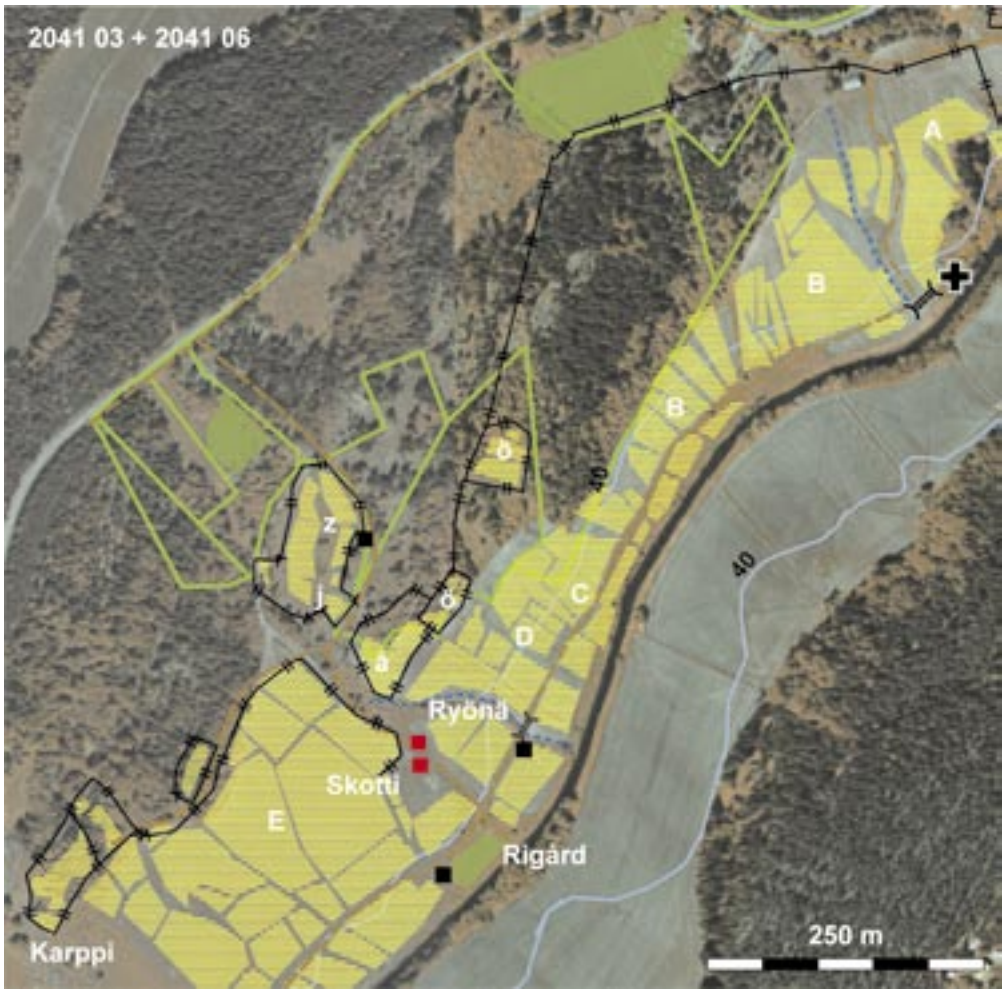

48 Vihti Ryönän laitumet. Asutus ja maankäyttö 1773 tiluskartan mukaan. Skotin ja Ryönän tonttimaa on jäänyt autioksi, kun talot on 1800-luvun kuluessa siiretty ylemmäksi rinteeseen. Jokilaakson maankäyttökuviot ovat säilyneet vuosisatoja ennallaan. Kirjaimien selitykset ks. kuva 47. Merkkien selitykset sivulla 62.

Jokilaakson maankäytön vyöhykkeisyys kuvastaa pitkäaikaisen perinteen jatkuvuutta. Vanhimmat pellot sijoittuvat muinaisten rantatörmien väliselle vyöhykkeelle. Rantavyöhykkeet ovat olleet 1900-luvulle saakka niittyinä ja yläpuoliset pääasiassa metsänä ja niittyinä. Kylätontti ja perinnemaisema liittyvät kiinteästi yhteen ja kuvastavat alueen vanhinta maankäyttöä. Tonttimaa muodostaa matalanakin selväpiirteisen ja ympäristöstään selkeästi erottuvan kiintopisteen laakson avoimessa maisemassa. Kylätontin säilyminen turvataan jatkossakin parhaiten pitämällä alue nykyiseen tapaan laidunnettuna.

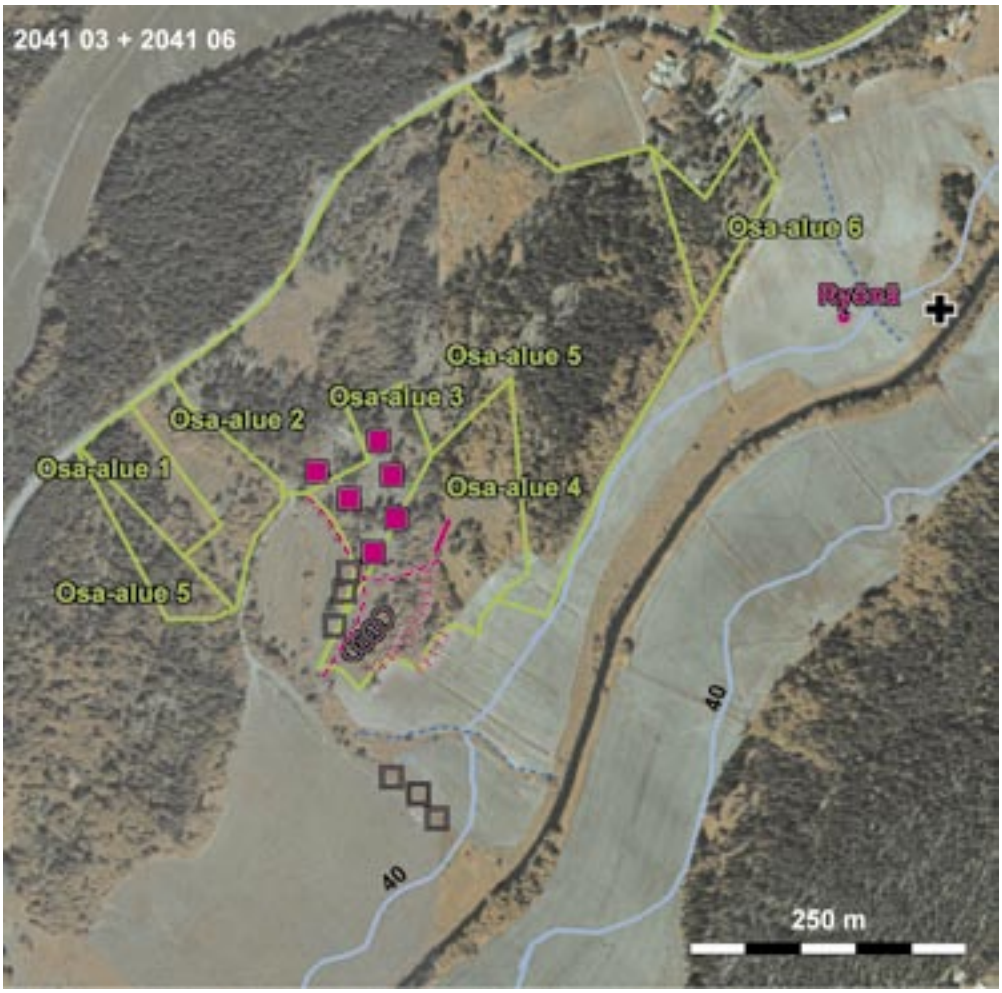

49 Vihti Ryönän laitumet. Arkeologiset havainnot. Talojen vanhalla tonttimaalla jokirannassa erottuu erilaisia kiveyksiä. Ylempänä rinteessä on lukuisia Skotin tilan rakennuksenperustoja, joista useimmat ovat 1900-luvulta. Skotti on hävinnyt 1960-luvulla. Pohjoisrinteen peltokumpareelta on todettu kivikautinen asuinpaikka. Risti rannassa on hautamuistomerkki 1600-luvulta. Se on merkitty myös 1700-luvun karttaan.

50a ja 50b Pahantorjuntakivi. Tonttimaalle jäänyt porraskivi, johon on hakattu ihmistä esittävä kuvio.